

DAGVLINDERS LANGS HET SPOOR VAN HARLINGEN NAAR BUITENPOST

Friesland de maat genomen in vier dagen van west naar oost, juli 1992

Freek Nijland

In juli 1992 zijn door mij dagvlindertellingen verricht langs de spoorlijn van Harlingen naar Leeuwarden en van Leeuwarden naar Buitenpost. In totaal zijn 43 km-hokken doorlopen. Een leuke ouverture voor het Friese dagvlinderproject dat nu het laatste inventarisatiejaar ingaat. Een verslag van vier dagen Zwartsprietdikkopjes, passerende treinen en schitterend weer.

inleiding

Uit de beschrijvingen van Arie Koster (1990) weten we dat spoorlijnen goede wijkplaatsen zijn voor vele planten en dieren. Dat geldt ook voor dagvlinders. In deze lijnvormige landschapselementen is een keur aan leefgebiedjes aanwezig voor vlinders. Stenige schouwpaden, hellende taluds, ruigtes, voedselrijke en voedselarme grasbermen, verspreid struweel, bosranden, oeverzones en spoorsloten. Bovendien ideaal om Friesland al vlinderend van west naar oost te doorkruisen.

methode

De inventarisaties vonden plaats op vier zonnige dagen: 22-7-92 Harlingen-Dronrijp, 23-7-92 Dronrijp-Leeuwarden, 24-7-92 Leeuwarden-Veenwouden en 29-7-92 Veenwouden-Buitenpost. De waarnemingen zijn gedaan aan één zijde van het spoor, zoveel mogelijk vanaf het 'schouwpad'. Genoemd zijn per strekkende km alle soorten en aantallen dagvlinders.

Bij bloembezoekende vlinders is de nectarplant genoteerd. Ook zijn per kilometer gegevens genoteerd over het leefgebied, zoals aanwezigheid van oeverzones, bermen, struweel en bos.

soorten

Totaal 19 soorten dagvlinders zijn waargenomen (tabel 1). Dit betreft een groot deel van de in Noord-Friesland voorkomende dagvlinders. Vanwege het tijdstip van inventariseren ontbraken enkele vroege soorten die er zeker thuishoren, als Oranjetipje en Groot dikkopje. Een late soort als het Oranje zandoogje ontbrak ook, maar deze soort is bij eerdere inventarisaties in augustus op hetzelfde traject ook nooit vastgesteld.

Bij de waargenomen soorten zijn soorten die op het Friese vasteland een sterk verbrokkelde verspreiding hebben zoals Hooibeestje, Icarusblauwtje, Kleine vuurvlieder en Geelsprietdikkopje *Thymelicus sylvestris*. Het zijn weinig talrijke of slechts plaatselijk tal-

rijke soorten met een voorkeur voor (vrij) schrale leefgebieden die in overwegend agrarisch gebied nauwelijks meer te vinden zijn. Deze soorten zijn teruggedrongen naar graslandreservaten, schrale bermen en spoordijken.

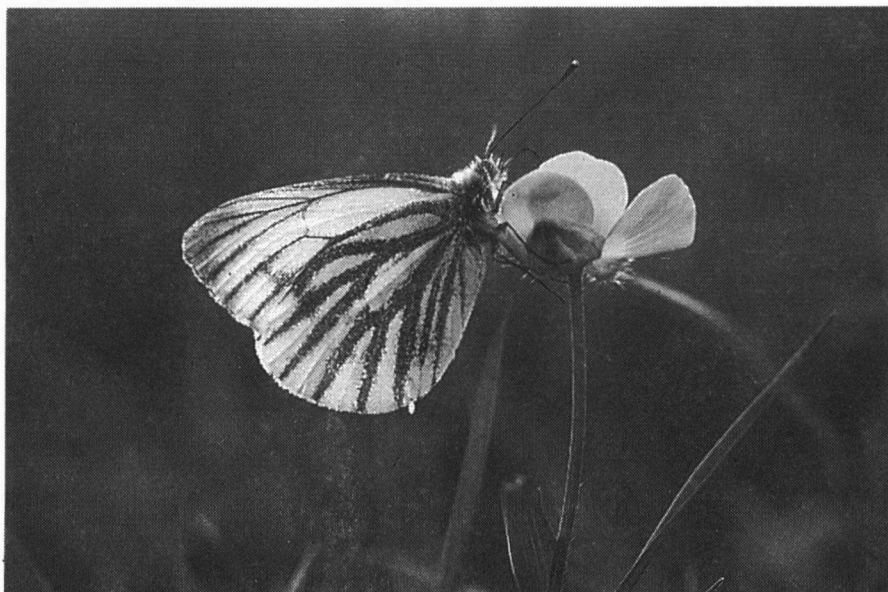
spoorlandschap

Veel vlindersoorten maken gebruik van kleinschalige leefgebieden met veel afwisseling, waarbij de vlinders zich oriënteren op de structuur van de plantengroei. Langs spoorlijnen is volop afwisseling en structuur te vinden. Uit de gegevens komt voor sommige soorten een relatie naar voren met de mate van beslotenheid (bossigheid) van het spoorlandschap. Ook de aanwezigheid van schrale bermdelen blijkt voor enkele soorten van groot belang.

In tabel 1 zijn de dagvlinders gerangschikt naar toenemend aandeel van voorkomen in halfopen en besloten landschap. Kortweg gezegd: bovenaan staan de soorten die vooral in open spoorlandschap werden aangetroffen en onderaan de soorten die in besloten spoorlandschap werden gezien.

vlinders van open landschap

Het is niet verwonderlijk dat vlinders van korte open vegetaties zoals Hooibeestje, Icarusblauwtje en Kleine vuurvlieder vooral in het open kleilandschap werden aangetroffen. Toch zijn deze soorten ook daar niet algemeen. Het Hooibeestje aangetroffen in 30%, het Icarusblauwtje in 26% en de Kleine vuurvlieder in 13% van de km-hokken in het open landschap, Icarusblauwtje en Kleine vuurvlieder bleken een duidelijke voorkeur te hebben voor schrale, zandige spoorbermen in drie km-hokken bij Dronrijp, waar 32 Icarusblauwtjes (71%) en 10 Kleine vuurvinders (=77%) werden aangetroffen. Verrassend was dat ook de Atalanta vooral in het open landschap werd aangetroffen, terwijl de soort toch te



Klein geaderd witje op Scherpe boterbloem

foto Lubbert Boersma

soort	aantal per 10 km		totaal aantal
	Harlingen-Leeuwarden	Leeuwarden-Buitenpost	
<i>meer dan 75% aangetroffen in open landschap</i>			
Hooibeestje	5	0	12
Icarusblauwtje	16	4	45
Atalanta	7	1,5	20
Kleine vuurvliender	4	1,5	13
<i>25%-75% aangetroffen in open landschap</i>			
Distelvliender	3	1	10
Kleine vos	5	2	16
Groot koolwitje	13	7	45
Klein koolwitje	120	68	412
Argusvliender	92	56	323
Dagpauwoog	21	34	117
Zwartsprietdikkopje	128	368	1030
<i>meer dan 75% aangetroffen in half open en besloten landschap</i>			
Citroenvliender	0,4	3	7
Klein geaderd witje	3	57	120
Bruin zandoogje	1,7	13	29
Gele lucernevliender	0	0,5	1
Landkaartje	0	1	2
Koelvinkje	0	4	8
Geelsprietdikkopje	0	6	12
Borît zandoogje	0	30	59

Tabel 1. Dichtheden (aantal per 10 km) en totale aantallen waargenomen dagvlinders langs de spoorlijn van Harlingen naar Buitenpost. De vlinders zijn gerangschikt naar volgorde van voorkomen in halfopen en besloten landschap.

Route Harlingen-Leeuwarden (23 km, open kleilandschap), gelopen op 22-7-1992 en 23-7-1992; route Leeuwarden-Buitenpost (20 km, halfopen tot besloten landschap op veen en zandgrond), gelopen op 24-7-1992 en 29-7-1992.

boek staat als een soort die ook in besloten landschappen uitstekend uit de voeten kan (Bink, 1992). Aan de andere kant is de Atalanta als trekvlinder/immigrant een uitstekende vlieger en kan als opportunist gebruik maken van nectarbronnen, waar ze zich ook aandienen.

vlinders van open en besloten landschap

Het zal geen verwondering wekken dat juist in deze categorie de grootste aantallen vlinders zijn gezien. Het betreft soorten die in verschillende landschapstypen kunnen voorkomen. Ze zijn minder kieskeurig in de keuze van hun leefgebied en kunnen in grote aantallen voorkomen. De top-drie bestaat uit 1) Zwartsprietdikkopje *Thymelicus lineola* (1030), Klein koolwitje (412) en 3) Argusvliender (323).

De Argusvliender is meer in open landschap aangetroffen, terwijl het Zwartsprietdikkopje meer in halfopen en besloten landschap werd genoteerd. Beide soorten zijn vlinders waarvan de rupsen op grassen leven. De Argusvliender is vooral te vinden in kortere vegetaties en het Zwartsprietdikkopje in grasruigten. Voor de Argusvliender speelt mee dat met name spoordijken een aantrekkelijk leefgebied vormen in verband met het territoriaal gedrag van de mannetjes. De stenige schouwpaarden zijn zeer geschikt voor het vestigen van territoria.

Voor soorten als Distelvliender, Kleine vos en Dagpauwoog geldt in principe hetzelfde als voor de Atalanta. Het zijn weinig honkvaste vlinders en uitstekende vliegers. Ze kunnen grote af-

soort	aantal vlinders	aantal km-hokken	soort	aantal vlinders	aantal km-hokken	soort	aantal vlinders	aantal km-hokken
Kale jonker	131	4	Rode klaver	24	12	Smeewortel	6	1
Akkerdistel	114	15	Vlasbekje	22	8	Gewone rolklaver	5	1
Kattestaart	111	4	Boerenwormkruid	14	3	Knoopkruid	3	1
Leverkruid	98	2	Braam	14	5	Gewone hennepnetel	3	1
Gewoon biggekruid	84	10	Vogelwikke	13	6	Schermhavikskruid	2	2
Akkerwinde	34	11	Vertakte leeuwetand	12	3	Wilgeroosje	2	2
Zandblauwtje	34	4	Moerasandoorn	9	2	Veldlathyrus	1	1
Kruldistel	30	10	Harig wilgeroosje	8	3	Bereklaauw	1	1
Speerdistel	25	10	Duizendblad	7	2	Scherpe boterbloem	1	1

Tabel 2. Bloembezoekende Zwartsprietdikkopjes (808 vlinders = 78%) tijdens dagvlindertellingen in 43 km-hokken langs de spoorbaan Harlingen-Buitenpost op 22, 23, 24 en 29 juli 1992. Weergegeven zijn de aantallen waargenomen vlinders en het aantal km-hokken waarin de vlinders nectardrinkend zijn aangetroffen.

standen afleggen op zoek naar nectarbronnen. Deze vlinders zijn zowel in open als meer besloten landschap aangetroffen, waarbij Distelvlinder en Kleine vos meer in open landschap, terwijl de Dagpauwoog meer in besloten gebied is gezien.

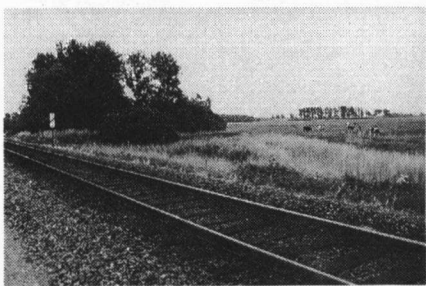
vlinders van halfopen en besloten landschap

De enige waarneming (29-7-1992) van de Gele lucernevlinder *Colias hyale*, een trekvlinder van open gebieden, was in een bossige streek tussen Zwaagwesteinde en Buitenpost. De vlinder werd aangetroffen, nectar zuigend op Gewoon biggekruid. Vermeldenswaard is de duidelijke voorkeur die het Klein geaderd witje aan de dag legde voor het meer besloten landschapstype. Dit in tegenstelling tot de andere witjes Groot koolwitje en Klein koolwitje die zowel in het open als meer besloten spoorlandschap voorkwamen.

Het Geelsprietdikkopje is gevonden in vier km-hokken in de bossige omgeving Zwaagwesteinde/Buitenpost. Alle op enkele weken eerder gemaaide, vrij arme spoorbermen op zandige grond. Andere vlinders die alleen zijn aangetroffen in het halfopen en besloten spoorlandschap zijn Landkaartje, Koevinkje en Bont zandoogje. Dit betreft alle soorten met een (vrij) grote binding aan boomrijke omgeving.

bloembezoek Zwartsprietdikkopje

Het aardige van het inventariseren van dagvlinders is, dat je als vanzelf ge-



Spoorlijn, leefgebied voor vlinders
foto Nederlandse Spoorwegen

literatuur:

Bink F.A. 1992. Ecologische atlas van de dagvlinders van N.W. Europa. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek/Unie van Provinciale Landschappen, Schuyt & Co, Haarlem.

F. Nijland, Canterlandseweg 18, 9061 CC Gytsjerk



Zwartsprietdikkopje, nectar drinkend op Gewoon biggekruid foto Dick Goslinga

richt wordt op de plantengroei. De meeste soorten dagvlinders hebben een sterke binding met bepaalde planten die gebruikt worden als waard- of als nectarplant.

Bij mijn vlindertellingen noteer ik meestal ook op welke bloemen de vlinders nectar drinken. Dat geeft je een goed beeld van de betekenis van de plantenwereld voor de vlinders.

Laten we eens kijken naar het bloembezoek van de talrijkste soort: het Zwartsprietdikkopje. Het Zwartsprietdikkopje blijkt bij de keuze van de nectarplanten weinig selectief. Maar liefst 27 plantesoorten werden benut als nectarbron (tabel 2). Te verwachten koplopers waren de distelsoorten Kale jonker en Akkerdistel, waarbij vooral Kale jonker, die slechts in vier km-hokken voorkwam, onweerstaanbaar bleek. Dit laatste bleek ook het geval met Kattestaart en Leverkruid. Bij de redelijk bezochte planten behoorden ook typische spoorplanten als Akkerwinde en Vlasbekje. Opmerkelijk is dat vlinderbloemigen, zoals Rode klaver,

Vogelwikke, Gewone rolklaver en Veldlathyrus (vrijwel) alleen door Zwartsprietdikkopjes werden bezocht. Mogelijk heeft dit te maken met het kleine formaat van de bloempjes, die voor grotere vlinders mogelijk te weinig nectar opleveren, of met de lange roltong van de dikkopjes, waardoor deze gemakkelijker bij de nectar kunnen komen.

naschrift

Vier dagen lopend door Friesland van west naar oost, heeft een schat aan informatie opgeleverd over de dagvlinders van 43 km-hokken. Toegegeven, de wandeling liep langs een ietwat kunstmatig landschapselement, maar welke landschapselementen zijn dat niet in Nederland? Om vlinders van overwegend agrarische landschappen aan te treffen ben je vaak aangewezen op lijnvormige landschapselementen als spoorlijnen, bermen, oeverzones, bos- en struweelranden.